

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бичкова Т.С.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

ПРОСОДИЧНІ ПАРАМЕТРИ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В РУКОПИСНИХ АПОКРИФІЧНИХ ЗБІРНИКАХ XVII – XVIII СТ.

Комплекс акустичних засобів спілкування включає два типи – просодичні та екстралінгвістичні. Просодичними (за іншою термінологією – паралінгвістичними, фонаційними) компонентами виступають різноманітні параметри голосу: темп мовлення, тембр, тон, висота гучності тощо. Метою роботи є аналіз просодичних засобів спілкування на матеріалі рукописних апокрифічних збірників XVII – XVIII ст. Традиційно прийнято вважати, що писемні пам'ятки є передусім джерелом історико-лінгвістичних студій. Проте вони дають багатий матеріал і для інших мовознавчих досліджень. Так, зокрема, збірники апокрифів, які видав Іван Франко [2], фіксують велику кількість засобів невербальної комунікації.

Специфіка апокрифічних творів зумовила широке відображення у текстах пам'яток голосових якостей, актуалізованих у різний спосіб.

Вказівки на ті або ті властивості голосу містяться в семантиці деяких дієслів, що «описують різний ступінь гучності й сили звучання» [1, с. 226]. Найчастіше засобами вербалізації властивостей голосу, зокрема високого ступеня гучності й сили звучання, в апокрифічних збірниках виступають дієслівні форми, з-поміж яких найпоширенішим є старослов'янське за походженням **въпнѣти** (**вопнѣти**, **возопнѣти**): *Видѣвъ же тоє другїи Жидовинѣ возопнѣша глущє...* [2, т. 2, с. 160]; *Онїи разбойникъ, яже бѣ на правици, возопивъ гласомъ: «Помяни мя, Гди, егда прїйдеши во царствѣи си!»* [2, т. 2, с. 342]. Поряд з ним активно вживається й дієслово **крячати**: *И закрѣчал крол Дарїи великимъ голосомъ мовачи...* [2, т. 1, с. 314];

Єгда оуслыша жидовинъ, крикнулъ великомъ гласомъ жидовским... [2, т. 4, с. 85]. Зрідка фіксуємо лексему **волати** у значенні «підносити голос; кричати»: *В той час рече Гдѣ Бгѣ до Авраама: осѣдай ося свое и возми брашно и пойди на гору Фаворскую и заволай голосно трижди...* [2, т. 1, с. 99]. Крім того, це дієслово вживається й у значенні «кликати», порівн.: *...в той час заводала Салима сѣа своего Мелхиседека и мовит: сѣу мой, не плачеш ли за братом своим...* [2, т. 1, с. 99].

На різноманітні ознаки голосу, засвідчені в досліджуваному матеріалі, вказують також й інші частини мови, зокрема прикметники й прислівники. Так, у мові українських апокрифічних текстів XVII – XVIII ст. фіксуємо прикметники **велии** та **великии**, за допомогою яких найчастіше вербалізуються фізичні властивості голосу, як-от: *В той час архаггѣлѣ Михаилъ поднявъ оболокъ, ... возопив же гласомъ велѣимъ: Вонмим! Вонмим!* [2, т. 1, с. 14]; *На утрѣи же дѣнь поразумѣ что сотвори и возопи гласомъ велѣимъ...* [2, т. 1, с. 87]; *Онѣ же возопи великимъ гласомъ и растерза ризы своя* [2, т. 2, с. 162]; *... тогда пошлѣ аггѣли со небесе, и возопѣхъ гласомъ великимъ...* [2, т. 2, с. 261]; *Оувидѣли беззаконници мучимѣи сѣую Бѣу и возопиша ко ней единѣмъ гласомъ велѣимъ глѣоще: «Радуй ся блѣвенная Бѣе Дѣво...»* [2, т. 4, с. 141]. Цікавим, на наш погляд, є приклад, у якому сила звучання голосу визначається відстанню, на яку його було чути: *А тот глас слышаны былѣ далеко на триста мил...* [2, т. 4, с. 399].

Попри те, що більшість фактичного матеріалу засвідчує омовлення високого ступеня гучності, фіксуємо також приклади із протилежною властивістю голосу, вербалізованою дієсловом **шептати** у значенні «говорити дуже тихо», напр.: *Ворѣ же прѣйде при вечери и видѣша юношу во ухо шепчуци црѣу, ї не яви ся, но изїйде* [2, т. 1, с. 272]. Це ж дієслово засвідчене в дещо іншому значенні – «передавати чутки», порівн.: *О горе тому, ижѣ вошовши до церкви шепчет един за другого о сѣѣцкихъ речахъ, а не со страхомъ стоить* [2, т. 4, с. 67].

У текстах апокрифічних збірників прикметники та прислівники актуалізують тривалість голосу в часі, напр.: *Видѣ сѣая Бѣа таможде под ледомъ множество мужей и женѣ, ... їскри мразнѣя от нихъ їсхождаше, ї крикъ непрестаннѣи онихъ: “Ох, ох, ох намъ грѣшнимъ!...”* [2, т. 4, с. 142]; *Крикъ от нихъ непрестанно: “Ох, ох, ох!”* [2, т. 4, с. 144].

Значимо, що введені у контексти вигуки вербалізують, на нашу думку, такий екстралінгвістичний засіб, як зітхання, яке, у свою чергу, є виявом жалю за чимось.

Деякі прислівники, а також іменники в обставинному значенні, засвідчені у пам'ятках, виражають психічний або емоційний стан мовця (переважно негативний), напр.: *А потом рек до нихъ грозно, яко бы со гнѣвом...* [2, т. 1, с. 167]; *Слышавши то црѣ Фараонъ розсердиль ся на Мойсея и рек со гнѣвомъ...* [2, т. 1, с. 249]; *Тогда она ридательнѣе слова с невимовним жалем плачливе мовила...* [2, т. 2, с. 247]; *Пошол стѣый Ілїя до црѣя, став'ши перед нимъ почнет єми говорити смѣло...* [2, т. 1, с. 297]; *... иж того часу, гды народил' ся то' Антихристъ, tedy слышаны' былъ страшливы' голос з' неба...* [2, т. 4, с. 399]; *Соломон же со гнѣвом рече ми [рабу]: чтож твориши? Плацъ мои єси взялъ, а мене буря потопила...* [2, т. 1, с. 31]. Останній приклад свідчить не лише про вияв емоцій, а й вказує на властивості голосу, детерміновані соціальним статусом мовця.

Отже, українські рукописні апокрифічні збірники XVII – XVIII ст. є не лише джерелом вивчення історії української мови, а й важливим матеріалом для дослідження засобів невербальної комунікації, зокрема просодичних компонентів, та способів їх омовлення одиницями староукраїнської мови.

Список використаних джерел:

1. Крейдлін Г.Е. Невербальная семиотика. Москва : Новое литературное обозрение, 2002. 592 с.
2. Франко І. Апокрифи і легенди з українських рукописів // Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. Львів, 1896. т. 1. 394 с.; 1899, т. 2. 443 с.; 1906, т. 4. 524 с.